

Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова

Українська Академія Наук

Тілея

Науковий вісник

Збірник наукових праць

- Історичні науки
- Філософські науки
- Політичні науки

Випуск 42 (№ 12)

Київ – 2010

**Збірник засновано 2004 року
Вихід з друку – щомісячно**

**Фахове видання з філософських, політичних
та історичних наук, затверджено постановами президії ВАК України
№ 1-05/2 від 10 березня 2010 р. та № 1-05/3 від 14 квітня 2010 р.**

*Свідоцтво про державну реєстрацію (переєстрацію) друкованого засобу
масової інформації серія КВ № 16332 – 4804 ПР від 24 лютого 2010 р.*

Шеф-редактор: АНДРУЩЕНКО В.П.,

доктор філософських наук, професор, член-кореспондент
Національної академії наук України, академік АПН України

Головний редактор: ВАШКЕВИЧ В.М.,

доктор філософських наук, професор, академік Української академії наук

Відповідальний секретар: КРИВОШЕЯ В.В.,

доктор історичних наук, академік Української академії наук

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

З історичних наук:

АНДРУСИШИН Б.І., доктор історичних наук, професор,
академік Академії наук вищої школи України

ВОЙЦЕХІВСЬКА І.Н., доктор історичних наук, професор

ГОНЧАР Б.М., доктор історичних наук, професор

ДРОБОТ І.І., доктор історичних наук, професор

КОЛЕСНИК В.Ф., доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії наук України

КОТЛЯР Ю.В., доктор історичних наук, професор

МИХАЙЛЮК В.П., доктор історичних наук, професор

НЕСТУЛЯ О.О., доктор історичних наук, професор,
академік Української академії наук

СОЛДАТЕНКО В.Ф., доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії наук України

СУШКО О.О., доктор історичних наук, професор

МАКАРЧУК С.С., кандидат історичних наук, доцент

ФІРОВ П.Т., кандидат історичних наук, доцент

З філософських наук:

БЕХ В.П., доктор філософських наук, професор,
академік Української академії політичних наук

БОНДАРЕНКО О.В., доктор філософських наук, професор

ВОЛИНКА Г.І., доктор філософських наук, професор

ГАВЕЛЯ В.Л., доктор філософських наук, професор

КУЦЕПАЛ С.В., доктор філософських наук,
професор, академік Української академії наук
ЗАКОВИЧ М.М., доктор філософських наук, професор
МИХАЛЬЧЕНКО М.І., доктор філософських наук, професор,
член-кореспондент Національної академії наук України,
академік Української академії політичних наук
ОНІПКО О.Ф., доктор технічних наук, академік Української академії наук
ХАЛАМЕНДИК В.Б., доктор філософських наук, доцент
АКОПЯН В.Г., кандидат філософських наук, академік Української академії наук
ХІМЧЕНКО О.Г., кандидат філософських наук, професор,
член-кореспондент Української академії наук

З політичних наук:

БАБКІНА О.В., доктор політичних наук, професор
БАЛАБАНОВ К.В., доктор політичних наук, професор
БИДЗЮРА І.П., доктор політичних наук, професор
ІВАНОВ М.С., доктор політичних наук, професор
КАРТУНОВ О.В., доктор політичних наук, професор,
академік Української академії політичних наук
КОТИГОРЕНКО В.О., доктор політичних наук, професор,
академік Української академії політичних наук
ОНІЩЕНКО І.Г., доктор політичних наук, професор
РИМАРЕНКО С.Ю., доктор політичних наук, професор
ШАПОВАЛ Ю.І., доктор історичних наук,
професор, академік Української академії політичних наук
ШКЛЯР Л.Є., доктор політичних наук, професор

Гілея: * науковий вісник. **Збірник наукових праць** / Гол. ред. В.М. Вашкевич. –
К.: ВІР УАН, 2010. – Випуск 42. – 728 с.

Друкується за рішенням:

Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова
(протокол № 4 від 25 листопада 2010 р.);
Президії ВГО Української Академії Наук
(протокол № 10-11-25 від 25 листопада 2010 р.)

Концепція збірника базується на багатоплановому науковому висвітленні проблем інформаційної цивілізації, що формується. Основні рубрики охоплюють галузі історичних, філософських та політичних наук. Розрахований на фахівців гуманітарних та соціально-політичних наук.

---

*Гілея — в стародавні часи територія лісової Скіфії між Борисфеном (Дніпром) і Гіпанісом (Південним Бугом). Рештки цієї «лісової квітки» залишилися до теперішнього часу на території Миколаївської та Херсонської областей. (Докладніше див.: Геродот. Історія. IV. 16-25).

© Редакційна колегія, 2010
© Автори статей, 2010
© Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, 2010
© ВГО Українська академія наук, 2010

Російська православна церква в системі народної освіти України другої половини ХІХ століття: дореволюційна історіографія проблеми

Розглядається дореволюційна історіографія соціально-культурної діяльності православного духовенства на українських землях Російської імперії другої половини ХІХ ст., зокрема, його впливу на розвиток початкової народної освіти. В процесі аналізу наукових праць з'ясовано місце української освітньої проблематики в загальноросійському спектрі історико-церковних досліджень.

Ключові слова: Російська імперія, українські землі, пореформена епоха, православне духовенство, початкова народна освіта, церковно-парафіяльні школи, земські школи, народні училища.

Проблематика, пов'язана з участю православної церкви у розвитку початкової народної освіти в Україні, традиційно викликала і викликає інтерес з боку науковців різних історичних шкіл. Суспільні перетворення, здійснювані на теренах Російської імперії в за часів Александра II, як і наступні трансформації, лише загострили питання участі церкви в освітньому процесі другої половини ХІХ століття. По суті, виникнення земських шкіл спочатку на Лівобережній, а пізніше й Правобережній Україні, що відбувалося на фоні динамічного зростання мережі приватних, корпоративних та інших навчальних закладів, помітно загострило конкуренцію в освітньому просторі України. Відтак, перед дослідниками постало завдання об'єктивно з'ясувати роль православного духовенства у справі народного просвітництва.

Здійснюючи науковий пошук по гарячих слідах історії, дореволюційної дослідники опинилися в атмосфері безперервної громадської дискусії щодо ефективності функціонування церковних та світських шкіл. Ця дискусія відбилась на історіографії проблеми, характерною особливістю якої стало *утвердження трьох основних концептуальних підходів до оцінки церковних народних шкіл.*

Згідно з першою, *традиціоналістською концепцією*, представленою в роботах Ф. Благовидова, П. Знаменського, І. Преображенського, А. Лопухіна, А. Ванчакова та ін. [2;7;17;8;3], церковна школа поставала як невід'ємна складова суспільного життя. На відміну від світської школи, їй ставили в заслугу здатність втілити в життя педагогіку, в основу якої було

закладене поєднання віри і знань – основних, як вважалося, передумов формування цілісної особистості.

Представники другої – *прогресистської концепції* – Н. Корф, П. Мілюков, А. Петрищев, С. Миропольський [11;13;16;14], високо оцінюючи історичні заслуги церкви в освітянській сфері на ранніх етапах розвитку суспільства, доводили в своїх працях необхідність відсторонити церкву від народно-освітнього процесу на стадії формування світської школи. Ця, раціоналістична, більш західницька позиція, навіяна ідеалами французької революції, у тому числі й щодо необхідності відокремлення держави від церкви, рівності перед законом усіх конфесій тощо, підкріплювалася аргументами загальноросійського походження. Йшлося, зокрема, про консерватизм православної церкви й несприйняття нею новітніх досягнень науки, а також загальною успішним досвід світських навчальних закладів, у т.ч. й земських шкіл.

На нашу думку, крайнощі в оцінках, властиві обом концепціям, не цілком враховували конкретно-історичну ситуацію в Україні та імперії в цілому. Її головною рисою була неможливість задоволення на той час освітніх потреб народу не тільки окремо взятою (світською або церковною) школою, але й їх консолідованими зусиллями.

Не випадково прибічники третьої – *інтегральної освітньої концепції* (І. Коссович, К. Одарченко та ін. [12;15]) зосередились на критиці альтернативного підходу до вирішення проблем народного шкільництва. Його неефективність вони пояснювали, з одного боку, нездатністю винятково світського «земського способу просвітництва» розвивати духовні сили народу, з іншого – неспроможністю ослабленої православної церкви самостійно реалізувати свою духовно-наставницьку функцію [12, с. 17; 26]. Перетворення народної школи на «вотчину кліриків», а відтак її «клерикалізація» визнавалася історично безперспективною [15, с. 13]. Натомість, обстоювалася необхідність об'єднання освітніх зусиль земств і православної церкви. Нова школа мала виникнути в православній парафії, як «в одній єдиній церковній і земській одиниці всіх класів і станів суспільства» [15, с. 13]. Саме «союзні засади» в організації народної школи, забезпечені земствами і церквою, сприймалися як оптимальна модель її економічного й духовного відродження.

Зрозуміло, що в *дореволюційній історіографії народно-освітньої діяльності православного духовенства цілком об'єктивно домінувала загальноросійська тематика.*

Торкаючись політики держави щодо участі православної церкви в поширенні грамоти серед населення, а також динаміки й на цій основі *періодизації розвитку народної освіти під егідою православної церкви*, дослідники сходились на тому, що цей процес у ХІХ ст. відбувався нерівномірно. Показовими є, зокрема, оцінки І. Преображенського [17]. Виокремлюючи як поворотну подію імператорський указ 1836 р., яким школи при церквах і монастирях отримали «офіційну підтримку» з боку держави, автор констатував, що етап їх чисельного зростання на загальноімперському просторі (до 22300 одиниць або в 11 разів) тривав до земської реформи 1864 р. та відкриття земських шкіл. Подальше п'ятиразове їх скорочення до 1881 р., тобто до кінця ліберальної епохи Александра II, відбувалося в контексті певної секуляризації освітньої справи. Відновлення інтересу держави до церковної народної школи у 80–90-і рр. ХІХ ст., коли їх число збільшилось у 9 разів і сягнуло 40 тисяч з майже півтора мільйонним контингентом учнів, стало часом найбільшого в дореволюційну епоху піднесення церковно-освітнього процесу.

Аналізуючи кризовий етап розвитку церковної школи (1864 – 1881), дореволюційні дослідники виділяли основні віхи політики «звуження освітніх повноважень» церкви. А. Лопухін та І. Преображенський [8;17] зазначали, зокрема, що згідно з Положенням про початкові народні училища та земські навчальні заклади (1864 р.) перевага в радах училищ була віддана світським особам. Положенням 1874 р. про народні училища духовенство фактично усувалось від управління освітнім процесом. І. Преображенський вказував, що з 1874 р. єпархіальним архієреям надавалось лише право нагляду за «релігійно–моральним напрямком навчання в народних школах». З висновків науковців випливає, по суті, що відкриття спрямований на збереження за духовенством хоч і незначної, але стабільної освітньої ніші. Дослідники дореволюційної епохи, серед яких варто виділити Н. Корфа, М. Константиновича, Ф. Благовидова, П. Смирнова, А. Лопухіна, П. Мілюкова [11;10;2;18;8;13], виявили й проаналізували різні типи початкових шкіл, у яких роль православного духовенства була визначальною. Окрім традиційних церковно–парафіяльних шкіл, були описані також школи грамоти, народні училища та недільні школи.

Характеризуючи історію початкової школи в Російській імперії ХІХ ст., П. Мілюков відзначив, зокрема, важливий факт: державні (урядові) заклади початкової освіти, з'явившись тільки в 1830–х рр., до кінця століття так і не змогли витіснити на другий план школи, підпорядковані духовному відомству. Якщо в 1867 р. частка останніх в загальній масі шкіл становила близько 63 %, то в 1899 р. вона знизилась лише до 57% [13,с.381–382].

Держава, підтримуючи церковну школу, спонукала до цього й інші, у тому числі земські установи. П. Мілюков констатував також, що окрім шкіл грамоти, які виникали в більшості самочинно й не мали жодної реєстрації, інші, особливо церковно–парафіяльні школи, створювались під примусом державної або церковної влади. Відомо, наприклад, зазначав автор, що в разі незабезпечення священниками навчального процесу в своїй парафії, їм загрожували відрадженням вчителів на повне утримання причту [13,с.376].

У працях згаданих авторів ескізно представлені освітньо–виховні й ідеологічні функції початкових шкіл духовного відомства, їх програмні засади й система управління, яка включала, зокрема, училищну раду при Синоді, єпархіальні й повітові училищні ради, а також спостерігачів імперського, єпархіальних та повітових рівнів [8,с.693–695].

Загальна характеристика організованої православною церквою народної освіти на українських землях другої половини ХІХ ст. була започаткована в 1860–і роки. Один із перших її дослідників Н. Корф зосередився, зокрема, на визначенні педагогічного рівня початкових народних шкіл. Спираючись на той факт, що викладання педагогіки в духовних семінаріях відомства православного віросповідання було запроваджене лише в лютому 1866 р., автор констатував, що до початку 70–х років ХІХ ст. пастирське викладання в народних школах здійснювалось на самодіяльних засадах учителями, незнайомими з прийомами викладання [11,с.25]. Надаючи особливе значення мові в забезпеченні ефективності навчального процесу, Н. Корф піддав критиці метод навішування «сепаратистських» та «фільських» ярликів священникам, які користувалися у викладанні «малоросійською мовою». Зосереджуючись на ґрунтовному вивченні російської мови, користування «малоросійською» як педагогічним прийомом він визнавав цілком необхідним і закономірним [11,с. 55].

Після книги Н. Барсова «Школи на Волини и Подолии в 1862 году» (1863 р.) [1], в якій автор створює загалом негативну картину функціонування церковно-парафіяльних шкіл, «перекинутих на плечі бідного сільського духовенства», М. Константинович видав монографію «Некоторые данные о народном образовании в Юго-Западном крае». Побудована на багатих джерелах, вона так само була цілком присвячена народній освіті в Південно-Західному краї (1874 р.). Зважаючи на ту обставину, що відкриття урядом земських шкіл на Правобережжі було відкладене через причетність частини населення цих земель до польських повстань 1830–1831 рр. та 1863–1864 рр., автор проаналізував кроки держави та православної церкви, спрямовані на організацію навчальних закладів, альтернативних до земських.

Такими стали, зокрема, народні училища, створені у 1862 р. в статусі «елементарних шкіл». Здебільшого ці заклади організовували в місцевостях, де не існувало церковно-парафіяльних шкіл, за згодою церковних та світських властей та за ухвалою селянських сходів. Привертає увагу виявлена М. Константиновичем динаміка розвитку народних училищ, число яких у 1869 р. становило на Правобережній Україні 193 одиниці, в 1873 р. – 305, у 1874 р. – 313 [10, с. 11–12]. Проте, оптимістичний погляд автора на зазначені заклади освіти навряд чи можна назвати обґрунтованими. Контингент учнів, охоплених навчанням у народних училищах (1869 р. – 7315 осіб, 1873 р. – 13301 з лише десятивідсотковою часткою дівчат) ніяк не відповідав реальним потребам краю. Разом з тим, автор справедливо відзначав ключову роль православного духовенства в налагодженні освітнього процесу в народних училищах. Про це, зокрема, свідчить питома вага священиків та церковнослужителів в їх учительському складі. У 1874 р. цей показник становив 46%. При цьому вихідці з селян, що отримали підготовку на педагогічних курсах, не перевищували серед учителів 29%, з міщан і купців – 16%, дворян і чиновників – 9% [10, с. 17]. Таким чином, з праці випливає, що поширеність народних училищ в Україні, зокрема на її правобережних землях, мало певною мірою компенсувати тимчасову відсутність у цьому краї шкіл земського відомства.

Особливе місце України (поряд з Білорусією та Прибалтикою) в розбудові церковних початкових шкіл Російської імперії обґрунтовується також в більшості інших дореволюційних досліджень зазначеного тематичного спрямування. Так, Ф. Благовидов у монографії, присвяченій народно-освітній діяльності російського духовенства за часів імператора Александра II, вбачав цю особливість і в динамічному зростанні мережі церковно-парафіяльних шкіл в Україні на фоні їх занепаду на власне російських землях. Запропонований автором аналіз статистичних даних свідчить, що навіть тоді, коли преференції держави щодо світських шкіл досягли свого апогею (1881 р.), із 4400 церковних шкіл імперії 1063 припадало на Київську єпархію. У Воронежській та Псковській єпархіях, для порівняння, їх залишалося по одній [2, с. 214]. Описана дослідником матеріальна підтримка ЦПШ в Україні з боку держави, на наш погляд, не може бути пояснена лише її прагненням заповнити вакуум, що зберігався через відсутність в регіоні земських шкіл. Церковно-освітні установи, без сумніву, розглядались урядом як один із форпостів ідеологічного протистояння католицизму та раціоналістичним сектам (за тогочасною термінологією) західного коріння. Показово, що за словами Ф. Благовидова, саме в Україні рівень організації педагогічного процесу в церковно-парафіяльних школах був вищим, ніж у Росії. За відсутності єдиних навчальних програм ЦПШ в імперії, така була створена лише для шкіл Київської

епархії[2,с.237]. Зазначені висновки знайшли підтвердження і в книгах А.Лопухіна, І. Преображенського, С. Князькова та Н. Сербова. Зокрема, А.Лопухін звертає увагу на те, що сама ініціатива поширення церковно-парафіяльних шкіл «в усіх містечках і селах» вийшла у 1859 р. з України й належала митрополиту Київському Ісидору (Нікольському). Саме тоді, повідомляє автор, в Україні була заснована й перша в імперії недільна школа. З'явившись початково у якості світської установи (недільна школа була організована в Києві професором імператорського університету св. Володимира П.В. Павловим та студентом Ф.Я. Вороним), уже в 60-і рр. вона набула церковно-освітнього характеру[8,с.647–650]. Демонструючи динаміку розвитку ЦППІ в імперії, А.Лопухін наочно підтвердив, що їх число в південно-західних та західних епархіях було приблизно зіставним. Так, у 1860 р. в Київській губернії налічувалось близько 150 шкіл, в Чернігівській – 764, у Волинській – 893, у Мінській – 347, у Литовській – 175. Фоном у дослідника слугували Костромська – 12 та Саратовська – 3 епархії самої Росії[8,с.648].

Дореволюційні дослідники звертали увагу й на сили, що протидіяли розбудові ЦППІ в Україні. І. Преображенський був переконаний у тому, що до них належали представники неправославних конфесій. Зокрема, не випадково, на його думку, була справді «лихоманкова активність» поляків у відкритті міністерських шкіл у Київській епархії 1860-х рр. – «мирові посередники, в основному поляки, переслідували польсько-католицькі цілі»[17,с.27]. У цьому автор солідаризувався, по суті, з концептуальним положенням свого сучасника П. Смирнова, який акцентував увагу на шкідливості поширення в Росії «чужої» народіві західної європейської культури та пропагував «ідеальну» для неї церковно-світську модель народної освіти[18,с.1].

Подібне тлумачення церковного чинника розвитку народної освіти зустрічаємо також у монографії С. Князькова та Н. Сербова (1910р.). З'ясувавши, що у 1830 – 1858 рр. в імперії майже не спостерігалось зростання числа початкових церковних шкіл (у 1858 р. налічувалось 1129 парафіяльних, 668 приватних і 431 міністерська школа), дослідники охарактеризували той час «епохою національно-православної реакції»[9,с.200].

Натомість зовсім інша оцінка прийнятності церковно-православних шкіл для України з точки зору її національних інтересів містилась у працях окремих українських дослідників. Як і Б. Грінченко, який обґрунтовував необхідність повернення школи до викладання рідною мовою[4,с.4;8;20], М. Грушевський вбачав у її русифікації головну причину подвійного відставання України від Росії в показниках освіченості населення[5,с.8]. Природність прагнення українзації школи з боку низового православного духовенства Волині та Поділля дослідник підтверджував фактами наростання підтримки цієї ідеї частиною російської академічної інтелігенції, у тому числі Н. Весселем, В.Водовозовим, Н. Корфом та іншими[5,с.9–10]. В. Дорошенко в дослідженні «Українство в Росії. Новіші часи» [6,с.31–32] показав, що з 1890-х рр. рух за українзацію школи охопив безпосередньо й духовні семінарії центральної та правобережної України.

Таким чином, упродовж першого (дореволюційного) етапу історіографії розвитку початкової народної освіти за участю православної церкви сформувались основні концептуальні підходи до наукового осмислення проблеми. Вони, як виявилось, коливались в діапазоні між визнанням прогресивності народно-освітніх зусиль духовенства Російської імперії загалом та України, зокрема до цілковитого несприйняття ідеї клерика-

лізації освіти. З огляду на домінуючий об'єкт дослідження, переважно в загальноросійському масштабі відбулось змістовне наповнення знань означеної тематики в усіх її ключових аспектах. Зокрема, в контексті характеристики системи народної освіти другої половини ХІХ ст. були розглянуті основні типи шкіл, створені зусиллями держави, православної церкви і громадськості, включаючи церковно-парафіяльні, народні й недільні освітні заклади. Разом з виявленою тенденцією зростання частки світських шкіл, у тому числі й в Україні, була зафіксована перевага шкіл церковного типу на всьому державному просторі до кінця ХІХ століття.

Дореволюційні дослідники Ф. Благовидов, П. Знаменський, І. Преображенський, А. Лопухін та ін. започаткували періодизацію розвитку закладів початкової освіти в Російській імперії, що перебували в підпорядкуванні православної церкви. Загалом ця періодизація відбивала аналогічні процеси і в Україні. Вона включала фази відновлення інтересу держави, духовенства й громадськості до церковно-парафіяльних шкіл та їх поступового відродження з середини 30-х до середини 60-х рр. ХІХ ст., пріоритетного розвитку світських, у тому числі земських навчальних закладів та занепаду церковної школи з середини 60-х до початку 80-х рр., повернення церкви преференцій в освітній справі з початку 80-х рр., що призвело до останнього в передреволюційний період відродження церковно-парафіяльних закладів освіти.

Важливим було з'ясування дослідниками загальних особливостей реалізації державно-церковної політики у сфері початкової народної освіти на українських землях, яка значною мірою вмотивовувалась ідеологічними чинниками. У цьому зв'язку була виявлена тенденція уповільненого зменшення числа церковно-парафіяльних шкіл в Україні на їх кризовому етапі й динамічного зростання з 80-х рр. на фоні переважно депресивного або уповільненого їх розвитку в самій Росії.

Разом з тим, в дореволюційні часи майже не досліджувалась народно-освітня діяльність православно духовенства в більшості з дев'яти епархій України (за винятком Київської, Волинської та Подільської). Відтак, не були з'ясовані регіональні особливості, а отже й цілісна картина впливу церкви на освітні процеси в Україні того часу. Поза увагою науковців залишились також характер та ефективність освітнього процесу в церковних школах України.

Список використаних джерел

1. Барсов Н. Школы на Волыни и Подолии в 1862 г. / Н. Барсов. – СПб., 1863. – 156 с.
2. Благовидов Ф. Деятельность русского духовенства в отношении к народному образованию в царствование императора Александра II / Ф. Благовидов. – Казань, 1891. – 378 с.
3. Ванчаков А. М. Краткий историко-статистический обзор развития церковной школы с 1884 г. До настоящего времени (1884–1909 гг.) / А. М. Ванчаков. – СПб., 1909. – 32 с.
4. Грінченко Б. Якої нам треба школи? / Б. Грінченко. – К., 1912. – 24 с.
5. Грушевський М. Про українську мову і українську школу / М. Грушевський. – К., 1917. – 64 с.
6. Дорошенко В. Українство в Росії: новіші часи / Володимир Дорошенко. – Відень, 1916. – 116 с.
7. Знаменський П. В. История Русской Церкви: Учебное руководство / П. В. Знаменский // Материалы по истории церкви. – М., 1996. – Кн. 10. – 474 с.

8. История Христианской церкви в XIX веке / издание А. П. Лопухина. – Т. 2: Православный Восток. – Петроград, 1901. – С. 502 – 739.
9. Князьков С. А., Н. И. Сербов. Очерк истории народного образования в России до эпохи реформ Александра II / С.А. Князьков, Н.И. Сербов. – М., 1910. – 240 с.
10. Константинович М. М. Некоторые данные о народном образовании в Юго-Западном крае / М. М. Константинович. – К., 1874. – 57 с.
11. Корф Н.А. Земский вопрос (о народном образовании) / Н.А. Корф. – СПб., 1867. – 64 с.
12. Коссович И. Земство, школа, приход / И. Коссович. – СПб., 1899. – 24 с.
13. Милюков П. Очерки по истории русской культуры. – Ч. 2.: Церковь и школа (вера, творчество, образование) / П. Милюков. – СПб., 1905. – 410 с.
14. Миропольский С. Школа и государство. Обязательность обучения в России. (Исторический этюд) / С. Миропольский. – СПб., 1910. – 258 с.
15. Одарченко К. Приход и братство / К. Одарченко. – СПб., 1899. – 29 с.
16. Петрищев А. Церковь и школа: 1. Свобода совести. 2. Из истории русской школы / А. Петрищев. – СПб., 1906. – 96 с.
17. Преображенский И. В. Духовенство и народное образование. По поводу сообщения, сделанного в собрании экономистом Г. Соколовым «Земство и народное образование» / И. В. Преображенский. – СПб., 1900. – 95 с.
18. Смирнов П. Народное образование и церковно-приходская школа / П. Смирнов. – СПб., 1899. – 216 с.

Надтока Г. М., Горпинченко И. В. Российская православная церковь в системе народного образования во второй половине XIX века: дореволюционная историография проблемы

Рассматривается дореволюционная историография социально-культурной деятельности православного духовенства на украинских землях Российской империи во второй половине XIX века, а именно, его влиянию на развитие начального народного образования. В процессе анализа научных трудов выяснено место украинской образовательной проблематики в общероссийском спектре историко-церковных исследований.

Ключевые слова: *Российская империя, украинские земли, пореформенная эпоха, православное духовенство, начальное народное образование, церковно-приходские школы, земские школы, народные училища.*

Nadtoka, G.M., Gorpynchenko, I.V. Russian Orthodox Church in the system of public education of Ukraine in the second half of 19th century: prerevolutionary historiography of the problem

The article is dedicated to the prerevolutionary historiography of sociocultural work of Orthodox clergy in Ukrainian part of Russian Empire, in the second half of 19th century, including its influence of the development of initial public education. In the process of analysis of scientific works was found the place of Ukrainian educational problem in the range of general Russian church-historical research.

Key words: *Russian Empire, Ukrainian lands, post-reform epoch, Orthodox clergy, initial public education, church-parish schools, territorial schools, public colleges.*

НАШІ АВТОРИ

- Александрова Олена Станіславівна** – доктор філософських наук, доцент, професор кафедри філософії Запорізького національного університету.
- Алексєнко Ігор Григорович** – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного, трудового та господарського права юридичного факультету Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.
- Андрущенко Тетяна Іванівна** – доктор філософських наук, завідувач кафедри етики та естетики Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (м. Київ).
- Антонова Оксана Володимирівна** – аспірантка філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
- Балабан Іван Михайлович** – здобувач кафедри філософії Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
- Барабаш Юлія Василівна** – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри архівознавства Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ)
- Барвінок Ольга Володимирівна** – аспірант кафедри історії України Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.
- Батичко Галина Іванівна** – кандидат мистецтвознавства, доцент, завідувач кафедри культурології та інформаційної діяльності Маріупольського державного університету.
- Бондаревич Ірина Миколаївна** – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Запорізького національного технічного університету.
- Буглай Наталя Михайлівна** – кандидат історичних наук, доцент кафедри нової та новітньої історії Інституту історії та права Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського.
- Веденєєв Віталій Олексійович** – кандидат політичних наук, доцент кафедри філософії Криворізького технічного університету.
- Вітер Дмитро Володимирович** – кандидат державного управління, старший науковий співробітник ДНДІ митної справи (м. Київ).
- Власов Володимир Іванович** – доктор економічних наук, доктор сільськогосподарчих наук, професор, заступник заввідділом зовнішньоекономічних зв'язків ННЦ «Інститут аграрної економіки» (м. Київ).
- Гай-Нижник Павло Павлович** – доктор історичних наук, академік Української академії наук, старший науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф.Кураса НАН України.

- Глотов Борис Борисович** – доктор філософських наук, доцент, професор кафедри філософії, соціології державного управління Дніпропетровського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України.
- Гольцман Кирило Олександрович** – аспірант кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Донецького національного університету.
- Гомза Іван Анатолійович** – аспірант кафедри політології Національного університету «Києво-Могилянська Академія».
- Горпинченко Інна Володимирівна** – аспірантка кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
- Горюнова Євгенія Олександрівна** – кандидат історичних наук, доцент кафедри політичних наук та міжнародних відносин Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського (м. Симферополь).
- Греков Олександр Михайлович** – науковий співробітник кафедри ЮНЕСКО ХНТУСГ імені Петра Василенка (м. Харків).
- Гуляєв Олег Володимирович** – здобувач кафедри політології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.
- Довжук Ігор Володимирович** – доктор історичних наук, професор, член-кореспондент УАІН, завідувач філії відділу історії України ХІХ – початку ХХ ст. Інституту історії України НАН України, завідувач кафедри архівознавства Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ).
- Дольська Ольга Олексіївна** – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут».
- Жижко Тетяна Анатоліївна** – кандидат педагогічних наук, професор кафедри управління та євроінтеграції Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (м. Київ).
- Жук Юлія Володимирівна** – аспірантка кафедри філософії Донецького національного університету.
- Іванова Карина Андріївна** – кандидат соціологічних наук, проректор з науково-педагогічної (виховної) роботи Національного фармацевтичного університету (м. Харків).
- Івченко Олексій Григорович** – кандидат економічних наук, професор Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (м. Київ).
- Ілляшов Григорій Олексійович** – здобувач Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (м. Київ).
- Ільницька Оксана Іванівна** – асистент Кримського економічного інституту ДВНЗ «Київський економічний університет імені Вадима Гетьмана».
- Іщенко Галина Іванівна** – аспірантка Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

- Камаралі Ганна Володимирівна** – кандидат філософських наук, доцент Донецького національного університету.
- Коваль Надія Євгенівна** – аспірантка кафедри політології Національного університету «Києво-Могилянська академія».
- Колотило Володимир Володимирович** – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії гуманітарних наук філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
- Котигоренко Віктор Олексійович** – доктор політичних наук, академік Української академії політичних наук, головний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України.
- Коцур Віталій Вікторович** – аспірант Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди.
- Кузьменко В'ячеслав Віталійович** – доктор філософських наук, доцент Національної металургійної академії України (м. Дніпропетровськ).
- Кузьмина Жанна Юріївна** – асистент кафедри філософських наук Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган–Барановського.
- Курняк Олег Анатолійович** – здобувач Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (м. Київ).
- Левицький Вододимир Володимирович** – аспірант кафедри етнології та краєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
- Легка Наталія Михайлівна** – аспірантка кафедри етики, естетики і культурології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
- Лисенко Ігор Олександрович** – здобувач кафедри архівознавства Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ).
- Лобач Данило Вікторович** – аспірант Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.
- Луняк Євген Миколайович** – кандидат історичних наук, доцент, докторант кафедри давньої та нової історії України Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.
- Мадрига Денис Олександрович** – аспірант кафедри політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ).
- Мазуренко Сніжана Анатоліївна** – аспірантка кафедри політичних наук філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
- Майданюк Ірина Зіновіївна** – кандидат філософських наук, доцент, докторант кафедри української філософії та культури Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

- Максимович Ольга Володимирівна** – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано–Франківськ).
- Мамонтова Елла Вікторівна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри регіональної політики та публічного адміністрування Одеського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України.
- Мирошніченко Сергій Аркадійович** – аспірант кафедри управління та євроінтеграції Інституту соціології, психології та управління Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (м. Київ).
- Мищак Іван Миколайович** – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, завідувач інформаційно-аналітичного сектору Інституту законодавства Верховної Ради України.
- Мішин Олександр Васильович** – аспірант кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
- Мовчан Михайло Миколайович** – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та політології Полтавського університету економіки і торгівлі.
- Молодцов Борис Іванович** – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.
- Момот Анастасія Сергіївна** – аспірантка Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
- Надтока Геннадій Михайлович** – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії та методики навчання Київського університету імені Бориса Грінченка.
- Науменко Мирослава Іванівна** – аспірантка кафедри всесвітньої історії Київського славістичного університету.
- Новікова Світлана Віталіївна** – кандидат історичних наук, доцент кафедри історичних дисциплін Маріупольського державного університету.
- Олещук Петро Миколайович** – кандидат політичних наук, асистент кафедри політичних наук Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
- Осін Вадим Володимирович** – кандидат політичних наук, доцент кафедри філософії та соціально-політичних дисциплін Академії митної служби України (м. Дніпропетровськ).
- Осмоловська Олена Юріївна** – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (м. Київ).
- Панасюк Леонід Валерійович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільно-політичних дисциплін і правознавства Київського міського педагогічного університету імені Б.Д. Грінченка.

- Панич Олексій Олегович** – доктор філософських наук, доцент, професор кафедри філософії і релігієзнавства Державного університету інформатики і штучного інтелекту (м. Донецьк).
- Панчук Май Іванович** – доктор історичних наук, професор, завідувач відділом національних меншин Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України.
- Пилипак Марина Ігорівна** – асистент кафедри міжнародної інформації Університету економіки та права «КРОК».
- Пироженко Віктор Олексійович** – кандидат філософських наук; член Експертної ради Фонду стратегічної культури.
- Пікалов Сергій Васильович** – здобувач кафедри політології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.
- Подгайко Марія Костянтинівна** – кандидат історичних наук, доцент кафедри історичних дисциплін Маріупольського державного університету.
- Покась Віталій Петрович** – професор, директор Інституту природничо-наукової освіти та екології НПУ імені М.П. Драгоманова
- Полуянов Валерій Петрович** – доктор хімічних наук, професор Белгородського державного технологічного університету імені В.Г. Шухова (Російська Федерація).
- Пята Леонід Леонідович** – здобувач Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (м. Київ).
- Разумовський Сергій Олександрович** – кандидат економічних наук, доцент кафедри гуманітарних дисциплін Харківської державної академії фізичної культури.
- Рекрут Валерій Пилипович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін Вінницького кооперативного інституту.
- Сарнацький Олександр Петрович** – доктор історичних наук, доцент, професор кафедри міжнародних економічних відносин Запорізького національного технічного університету.
- Семикрас Василь Васильович** – аспірант кафедри української філософії та культури філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
- Сергєєв В'ячеслав Сергійович** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.
- Слюсаренко Олена Миколаївна** – кандидат наук з державного управління, учений секретар Інституту вищої освіти НАПН України.
- Соколовський Олег Леонідович** – аспірант кафедри філософії Житомирського державного університету імені Івана Франка.
- Соломаха Ірина Григорівна** – кандидат філософських наук, викладач кафедри соціальної педагогіки Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченко.

- Суковата Вікторія Анатоліївна** – доктор філософських наук, професор кафедри теорії культури та філософії науки Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.
- Танчук Наталія Василівна** – здобувач Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (м. Київ).
- Тарнавська Сніжана Вікторівна** – аспірантка кафедри новітньої історії України історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
- Ташков Михайло Вікторович** – військовослужбовець в/ч А4465 (м. Миколаїв).
- Теліженко Людмила Вікторівна** – кандидат філософських наук, доцент, докторант Центру гуманітарної освіти НАН України (м. Київ).
- Ткаченко Сергій Миколайович** – здобувач історичного факультету Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського (м. Симферополь).
- Торяник Володимир Миколайович** – кандидат політичних наук, доцент кафедри загально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.
- Третяк Олексій Анатолійович** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Дніпропетровського національного університету імені Олеса Гончара.
- Харченко Ігор Михайлович** – кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, завідувач кафедри міжнародної інформації Міжнародного Слов'янського університету (м. Харків).
- Цьолух Сергій Тимофійович** – журналіст, член Національної Спілки журналістів України (м. Вінниця).
- Шевченко Наталя Володимирівна** – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри суспільних наук Національного фармацевтичного університету (м. Харків).
- Щербакова Ірина Миколаївна** – викладач Сумського державного педагогічного університету.
- Ядловська Ольга Степанівна** – старший викладач відокремленого структурного підрозділу «Мелітопольський коледж Таврійського державного агротехнологічного університету».

ЗМІСТ

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Луняк Є.М. Анна Ярославна: деміфологізація історичного образу	5
Лисенко І.О. Приєднання українських земель до Великого князівства литовського	12
Сарнацький О. П. Керівництво Департаментом поліції Російської імперії жандармськими підрозділами в Україні в їхній боротьбі з діяльністю українських політичних партій Наддніпрянщини та їх прихильників (кінець XIX ст. – 1907 р.)	17
Новікова С.В. Побут греків Маріупольського повіту за матеріалами Маріупольського повітового земства та звітами вчителів Одеського учбового округу	26
Барвінок О.В. Дворянство Подільської губернії в органах державного управління та станового самоврядування регіону II пол. XIX – поч. XX ст. за матеріалами довідково–статистичних видань	33
Ядловська О.С. Етнічні меншини в громадсько–політичному житті Херсонської губернії (1917–1919).....	40
Тарнавська С.В. Матеріальне становище науково–педагогічних кадрів вищої школи України в 1920–і–початку 1930–х років	47
Рекрут В.П. Роль та місце споживчої кооперації в продовольчому забезпеченні населення України в 1928–1934 роках.....	55
Барабаш Ю.В. Розвиток електрозв'язку в Донбасі у 1920–х роках.....	65
Ільницька О.І. Соціально–економічні причини передачі Кримської області зі складу РРФСР в УРСР	71
Гай–Нижник П.П. Українське «сьогодні» крізь призму українського «вчора».....	80
Осмоловська О.Ю. Інтереси Росії на Південному Кавказі та роль регіону у міжнародній співпраці (90–і рр. XX – початок XXI ст.)	86
Левицький В.В. Етнодемографічна характеристика української молоді (початок XXI ст.).....	92
Пята Л.Л. Політичний чинник у приватизаційному процесі України (1990–2000–і роки)	100
Буглай Н.М. Польща та Україна в Європейській політиці сусідства ЄС.....	110
Науменко М.І. Українсько–азербайджанське економічне співробітництво у період незалежності.....	119
Лобач Д.В. Генезис меча на території Європи з найдавніших часів до середини XVII століття: історіографія проблеми	129
Надтока Г.М., Горпинченко І.В. Російська православна церква в системі народної освіти України другої половини XIX століття: дореволюційна історіографія проблеми.....	137
Подгайко М.К. Вивчення самоврядування грецьких національних громад України другої половини XVII – середини XIX ст. російською історичною наукою	144

Мищак І.М. Українсько–польський обмін населенням у 1944–1946 рр.: новітня історіографія	152
Ткаченко С.М. Забезпечення кримських партизан радянською авіацією у 1942–1944 роках: питання періодизації	160

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Бондаревич І.М. Українська філософія в світовому філософському полілозі	163
Александрова О.С. Сутність толерантності в сучасному суспільстві	170
Веденєєв В.О. Соціокультурна парадигма як методологічна засада аналізу трансформаційних процесів у суспільстві	178
Глотов Б.Б., Вітер Д.В. Місце України в цивілізаційній мозаїці світу у контексті глобалізації: соціально–філософський аналіз	185
Колотило В.В. Поліваріативність способів формування світогляду.....	190
Дольська О.О., Харченко І.М. Новий тип мислення як чинник формування інформаційного суспільства (до проблеми трансформації комунікативної раціональності)	197
Кузьміна Ж.Ю. Інноваційна діяльність в умовах соціальної трансформації сучасного українського суспільства	208
Максимович О.В. Психоаналітичні студії – концептуальна основа парадигми українського модернізму.....	214
Полюянов В.П. Свобода і щастя людини у філософсько-антропологічних поглядах.....	222
Теліженко Л.В. Зміст практик повсякденності в контексті постнекласичного осмислення цілісності людини.....	229
Слюсаренко О.М. Теоретико–праксеологічні перехрестя суспільної модернізації	238
Молодцов Б.І. Перетворена форма свідомості в контексті взаємовідносин класичної та некласичної раціональності.....	246
Мирошніченко С.А. Глобалізаційні тенденції як чинник саморозпаду соціальних систем.....	255
Разумовский С.О., Греков О.М. Підготовка кадрів і реалізація нових економічних стратегій	264
Шевченко Н.В. Методологічний потенціал поняття «кар'єра» для дослідження конкурентоспроможності спеціаліста	269
Панич О.О. Співвідношення дедукції та індукції в логіці Джона Стюарта Мілла.....	276
Власов В.І. Періодизація глобалізації у поглядах західних дослідників.....	286
Семикрас В.В. Українська самоідентичність у світогляді Богдана Кістяківського ..	293
Соломаха І.Г. Спадщина І.Гаятовського в контексті філософської культури доби козацького бароко.....	298
Андрущенко Т.І. Проблема виховання естетичного в українському культурному дискурсі в період глобалізації та інформаційної революції	305
Батичко Г.І. Архітектоніка європейського культурного простору.....	313
Іванова К.А. Динаміка інформації та культурні зміни	321
Камаралі Г.В. Розвиток та трансформація культури в інформаційній цивілізації ..	329
Ташков М.В. Криза цивілізації у світлі філософії ведичної культури	340
Майданюк І.З. «Універсальні ідеї» Шевченка і найбільш природна форма організації народу	350

Мовчан М.М. Українська духовно–культурна традиція: мотиви страху в житті і творчості М. Гоголя.....	357
Суковатая В.А. «Презумпція провини»: Друга світова війна у творчості Ж.–П.Сартра	365
Цьолух С.Т. Чорна книжка і Сірий блокнот Зінаїди Гіппіус	373
Легка Н.М. Саморефлексія письменника: досвід Нобелівських лауреатів	392
Балабан І.М. Космологічні шляхи доведення існування Бога: за Томою Аквінським	399
Соколовський О.Л. Трансформація догмату Трійці в добу постмодерну	407
Жук Ю.В. Значимість змісту божественного в секулярному світі в межах американської протестантської теологічної думки.....	415
Кузьменко В.В. Онтологічний аспект логічної строгості в математиці Нового часу	425
Жижко Т.А. Філософія розвитку «дослідницьких університетів»	435
Пироженко В.О. Поняття історичного факту в контексті завдань історичної освіти: методологічний аналіз	445
Покась В.П. Благодійництво у розвитку інтернатної освіти та виховання	453
Щербакова І.М. Роль освіти у подоланні духовної кризи особистості	460

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Панчук М.І. Етнополітичний менеджмент.....	468
Котигоренко В.О. Лексика науки як засіб осягнення етнополітичної практики	481
Третяк О.А. Інституалізація публічної сфери в умовах демократичних трансформацій: роль держави та громадянського суспільства.....	494
Алексєєнко І.Г. Поняття «форма правління» як інструмент дослідження сучасної політичної реальності	501
Ілляшов Г.О. Політичний процес як реалізація динаміки політичної системи	506
Курняк О.А. Сутність політичної культури в контексті демократії.....	516
Антонова О.В. Місце структурного підходу в дослідженні зміни політичних режимів	531
Івченко О.Г. Демократизація суспільного життя в незалежній Україні як поворот до людини і гуманізму в громадянських стосунках	539
Мазуренко С.А. Політика та мораль: відмінності та можливість сумісності	546
Сергєєв В.С. Конструктивістський підхід до дослідження політичних мереж.....	562
Іщенко Г.І. Комунікативне конструювання політичної реальності	569
Пікалов С.В. Громадянська дія: проблеми термінології та критерії ідентифікації як політичного явища	578
Осін В.В. Концепції прогресу політичної науки: онтологія сучасних уявлень	585
Панасюк Л.В. Білінгвізм: до аналізу категоріального апарату	594
Мадрига Д.О. Політичний міф: сутність та особливості впливу на електоральний вибір	601
Пилипак М.І. Політика державного брендингу в сучасних умовах.....	607
Танчук Н.В. Державний і територіальний устрій сучасної України: проблема формування	615
Момот А.С. Феномен деструктивності в контексті політичної безпеки українського суспільства	623

Горюнова Є.О. Програми транскордонного співробітництва України в контексті Європейської політики сусідства	629
Гуляєв О.В. Технологічні аспекти діяльності спін-лікаря в сучасному політичному процесі.....	635
Мамонтова Е.В. Формування правової основи вітчизняної протокольної практики: символічний аспект	642
Гольцман К.О. Методологічна поліваріантність дослідження політики «просування демократії» в сучасних міжнародних відносинах: критичний огляд основних підходів	649
Олещук П.М. Розвиток публічної сфери як передумова зародження політичних технологій (на прикладі Давнього Риму республіканського періоду).....	655
Коваль Н.Є. Балканська ідентичність в культурній дипломатії Фондації грецької культури на Балканах.....	662
Коцур В.В. Історико–політичні витоки Придністровської проблеми	670
Гомза І.А. Освітня та молодіжна політики як знаряддя національного відродження в соціальному проєкті вищої військової ієрархії вішістської Франції	678
Мішин О.В. Сучасні погляди на джерела конфліктності та загрози військово–політичній стабільності в Африці	686
Торяник В.М. Споживчий рух: передумови виникнення, особливості формування й розвитку	694

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Довжук І.В. Рецензія на монографію: Константінова В.М. Урбанізація: південноукраїнський вимір (1861–1904 роки). – Запоріжжя, 2010.	701
Луняк Є.М. Рецензія на підручник: Казьмирчук М.Г. Джерела особового походження: Підручник / Казьмирчук Марія. – К: Логос, 2010. – 242 с.....	704

СОДЕРЖАНИЕ

ИСТОРИЧЕСКИЕ НАУКИ

Луняк Е.Н. Анна Ярославна: демифологизация исторического образа	5
Лисенко И.А. Присоединение украинских земель к Великому княжеству Литовскому	12
Сарнацкий А.П. Руководство Департаментом полиции Российской империи жандармскими подразделениями в Украине в их борьбе с деятельностью украинских политических партий Приднепровья и их сторонников (конец XIX ст. – 1907 г.)	17
Новикова С.В. Быт греков Мариупольского уезда по материалам Мариупольского уездного земства и отчетам учителей Одесского учебного округа	26
Барвинок О.В. Дворянство Подольской губернии в органах государственного управления и сословного самоуправления региона II пол.XIX–нач.XX в. по материалам справочно–статистических изданий	33
Ядловская О.С. Этнические группы в общественно-политической жизни Херсонской губернии (1917–1919).....	40
Тарнавская С.В. Материальное положение научно-педагогических кадров высшей школы Украины в 1920–е – начале 1930–х годов	47
Рекрут В.Ф. Роль и место потребительской кооперации в продовольственном обеспечении населения Украины в 1928–1934 годах	55
Барабаш Ю.В. Развитие электросвязи в Донбассе в 1920–х годах	65
Ильницкая О.И. Социально–экономические причины передачи Крымской области из состава РСФСР в состав УССР	71
Гай-Ныжнык П.П. Украинское «сегодня» через призму украинского «вчера»	80
Осмоловская Е.Ю. Интересы России на Южном Кавказе и роль региона в международном сотрудничестве(90–е гг. XX – начало XXI в.)	86
Левицкий В.В. Этнодемографическая характеристика украинской молодежи (начало XXI в.)	92
Пята Л.Л. Политический фактор в приватизационном процессе Украине (1990–2000-е годы)	100
Буглай Н.М. Польша и Украина в Европейской политике соседства ЕС.....	110
Науменко М.И. Украинско–азербайджанское экономическое сотрудничество в период независимости	119
Лобач Д.В. Генезис меча на территории Европы с древнейших времен до середины XVII века: историография проблемы	129
Надтока Г.М., Горпинченко И.В. Российская православная церковь в системе народного образования во второй половине XIX века: дореволюционная историография проблемы	137
Подгайко М.К. Изучение самоуправления греческих национальных общин Украины второй половины XVII – середины XIX в. российской исторической наукой	144

Мищак И.Н. Украинско–польский обмен населением в 1944–1946 гг.: новейшая историография	152
Ткаченко С.Н. Обеспечение крымских партизан советской авиацией в 1942–1944 гг.: вопросы периодизации	160

ФИЛОСОФСКИЕ НАУКИ

Бондаревич И.Н. Украинская философия в мировом философском полилоге	163
Александрова Е.С. Сущность толерантности в современном общественном бытии	170
Веденеев В.А. Социокультурная парадигма как методологическая основа анализа трансформационных процессов в обществе	178
Глотов Б.Б., Витер Д.В. Место Украины в цивилизационной мозаике мира в контексте глобализации: социально–философский анализ	185
Колотило В.В. Поливариативность способов формирования мировоззрения.....	190
Дольская О.А., Харченко И.М. Новый тип мышления как фактор формирования информационного общества (к проблеме трансформации коммуникативной рациональности)	197
Кузьмина Ж.Ю. Инновационная деятельность в условиях социальной трансформации современного украинского общества	208
Максимович О. В. Психоаналитические студии – концептуальная основа парадигмы украинского модернизма	214
Полуянов В.П. Свобода и счастье человека в философско-антропологических взглядах	222
Телиженко Л.В. Содержание практик повседневности в контексте постнеклассического осмысления целостности человека	229
Слюсаренко Е.Н. Теоретико–праксеологические пересечения общественной модернизации	238
Молодцов Б.И. Превращённая форма сознания в контексте взаимоотношения классической и неклассической рациональности	246
Мирошниченко С.А. Глобализационные тенденции как фактор самораспада социальных систем.....	255
Разумовский С.А., Греков А.М. Подготовка кадров и реализация новых экономических стратегий	264
Шевченко Н.В. Методологический потенциал понятия «карьера» для исследования конкурентоспособности специалиста	269
Панич А.О. Соотношение дедукции и индукции в логике Джона Стюарта Милля ...	276
Власов В.И. Периодизация глобализации во взглядах западных исследователей	286
Семикрас В.В. Украинская самоидентичность в мировоззрении Богдана Кистяковского	293
Соломаха И.Г. Наследие И.Галятовского в контексте философской культуры эпохи казацкого барокко	298
Андрущенко Т.И. Проблема воспитания эстетического в украинском культурном дискурсе в период глобализации и информационной революции.....	305
Батычко Г.И. Архитектоника европейского культурного пространства	313
Иванова К.А. Динамика информации и культурные изменения	321

Камарали А.В. Развитие и трансформация культуры в информационной цивилизации	329
Ташков М.В. Кризис цивилизации в свете философии ведической культуры	340
Майданюк И.З. «Универсальные идеи» Шевченко и естественная форма организации народа	350
Мовчан М.Н. Украинская духовно–культурная традиция: мотивы страха в жизни и творчестве Н.Гоголя	357
Суковатая В.А. «Презумпция вины»: Вторая мировая война в творчестве Ж.–П. Сартра	365
Цёлух С.Т. Черная книжка и Серый блокнот Зинаиды Гиппиус	373
Легка Н.М. Саморефлексия писателя: опыт Нобелевских лауреатов	392
Балабан И.М. Космологические пути доводов существования Бога: за Фомой Аквинским	399
Соколовский О.Л. Трансформация догмата Троицы в эпоху постмодерна	407
Жук Ю.В. Значимость содержания божественного в секулярном мире в рамках американской протестантской теологической мысли	415
Кузьменко В.В. Онтологический аспект логической строгости в математике нового времени	425
Жижко Т.А. Философия развития «исследовательских университетов»	435
Пироженко В.А. Понятие исторического факта в контексте задач исторического образования: методологический анализ	445
Покась В.П. Благотворительность в развитии интернатного образования и воспитания	453
Щербакова И.Н. Роль образования в преодолении духовного кризиса личности	460

ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ

Панчук М.И. Этнополитический менеджмент	468
Котигоренко В.А. Лексика науки как средство постижения этнополитической практики	481
Третяк А.А. Институализация публичной сферы в условиях демократических трансформаций: роль государства и гражданского общества	494
Алексеенко И.Г. Понятие «форма правления» как инструмент исследования современной политической реальности	501
Ильяшов Г.А. Политический процесс как реализация динамики политической системы	506
Курняк О.А. Сущность политической культуры в контексте демократии	516
Антонова О.В. Место структурного похода в исследовании смены политических режимов	531
Ивченко А.Г. Демократизация общественной жизни в независимой Украине как поворот к человеку и гуманизму в общественных отношениях	539
Мазуренко С.А. Политика и мораль: различия и возможность совместимости	546
Сергеев В.С. Конструктивистский подход к исследованию политических сетей	562
Ищенко Г.И. Коммуникативное конструирование политической реальности	569
Пикалов С.В. Гражданское действие: проблемы терминологии и критерии идентификации как политического явления	578

Осин В.В. Концепции прогресса политической науки: онтология современных представлений	585
Панасюк Л.В. Билингвизм: к анализу понятийно–категориального аппарата	594
Мадрыга Д.О. Политический миф: сущность и особенности влияния на электоральный выбор	601
Пилипак М.И. Политика государственного брендинга в современных условиях ...	607
Танчук Н.В. Государственное и территориальное устройство современной Украины: проблема формирования	615
Момот А.С. Феномен деструктивности в контексте политической безопасности украинского общества	623
Горюнова Е.А. Программы трансграничного сотрудничества для Украины в контексте Европейской политики соседства.....	629
Гуляев О.В. Технологические аспекты деятельности спин–доктора в современном политическом процессе	635
Мамонтова Э.В. Формирование правовой основы отечественной протокольной практики: символический аспект	642
Гольцман К.А. Методологическая поливариантность исследования политики «продвижения демократии» в современных международных отношениях: критический обзор основных подходов	649
Олещук П.Н. Развитие публичной сферы как предпосылка зарождения политических технологий (на примере Давнего Риму республиканского периода)	655
Коваль Н.Е. Балканская идентичность в культурной дипломатии Института греческой культуры на Балканах	662
Коцур В.В. Историко–политические истоки Приднестровской проблемы	670
Гомза И.А. Образовательная и молодежная политики как орудия национального возрождения в социальном проекте высшей военной иерархии вишистской Франции	678
Мишин А.В. Современные взгляды на источники конфликтности и угрозы военно–политической стабильности в Африке.....	686
Торяник В.Н. Потребительское движение: предпосылки возникновения, особенности формирования и развития.....	694

НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ

Довжук И.В. Рецензия на монографию: Константинова В.М. Урбанізація: південноукраїнський вимір (1861–1904 роки). – Запоріжжя, 2010.	701
Луняк Е.Н. Рецензия на учебник: Казьмирчук М.Г. Джерела особового походження: Підручник / Казьмирчук Марія. – К: Логос, 2010. – 242 с.....	704

CONTENT

HISTORICAL STUDIENS

Luniak, Y.M. Anna Yaroslavna: demythologization of the historical image	5
Lysenko, I.O. Grand duchy Lithuanian attachment to Ukrainian lands	12
Sarnatskiy, O.P. Leadership of police department of Russian empire over the jardarmerie subdivisions in Ukraine in their struggle with activity of ukrainian political parties of Naddniprianschina and their supporters (the end of the XIX century – year 1907)	17
Novikova, S.V. Mode of the Greeks of Mariupol uyezd on material of Mariupol uyezd zemstvo and reports of Odessa educational region teachers	26
Barvinok, O.W. Podol province members of the gentry in government state run public authorities and region's self-governing in the II half of XIX – beginning of the XX centure on the bases of inquiry–statistic issues.....	33
Yadlovskaya, O.S. The ethnic minorities in the social and political life of Chersonska province (1917–1919).....	40
Tarnavska, S.V. Material situation of scientific–pedagogical staff in higher education establishments in Ukraine in 1920s – early 1930s.....	47
Rekrut, V.Ph. The place and the role of co–operative societies in grocery providing of Ukrainian population in 1928–1934	55
Barabash, Yu.V. The development of electronic connection in Donbass region in 1920 th	65
Ilnitzkaya, O.I. Social and economic reasons of the Crimean Region secession from the RSFSR (Russian Soviet Federative Socialist Republic) to the USSR (Ukrainian Soviet Socialist Republic).....	71
Hai–Nyzhnyk, P.P. Ukrainian «today» through a prism Ukrainian «yesterday»	80
Osmolovska, O.Y. Russian interests in South Caucasus and the role of this region in international collaboration (the 90s of XX – the beginning of XXI century)	86
Levitskiy, V.V. Ethnodemographical structure of the Ukrainian youth (the beginning of the XXI c.)	92
Pyata, L.L. Political factor in privatization process of Ukraine (1990–2000th)	100
Buglay, N.M. Poland and Ukraine in the European policy of neighbourhood of ES.....	110
Naumenko, M.I. Ukrainian-Azerbaijani economic cooperation in the period of independence	119
Lobach, D.V. The genesis of the sword in Europe from ancient times to the mid XVII century: the historiography of the problem	129
Nadtoka, G.M., Gorpynchenko, I.V. Russian Orthodox Church in the system of public education of Ukraine in the second half of 19 th century: prerevolutionary historiography of the problem	137
Podgayko, M.K. The research of Greek local government of Ukraine in the second half of XVII – the middle of XIX centuries by Russian historical science	144

Pylypak, M.I. Policy of State branding in modern conditions	607
Tanchuk, N.B. The state and territorial structure in the contemporary Ukraine: the problem of formation	615
Momot, A.S. Destructive phenomenon in the context of the political security of the Ukrainian society	623
Goryunova, E.O. The Programs of trans-border cooperation for Ukraine in the process of realization of The European Neighborhood Policy	629
Guljaev, O.V. Technological aspects of activity of Spin Doctors in modern political process	635
Mamontova, E.V. Forming of lawful basis of the home protocol practice: symbolic ...	642
Goltsman, K.O. Methodological polyvariety in the 'democracy promotion' analysis in contemporary international relations: critical overview of key approaches.....	649
Oleshchuk, P.M. Development of public sphere as the precondition for the origin of political technologies (on an example of the Roman republic).....	655
Koval, N.E. Balkan Identity in Cultural Diplomacy of the Hellenic Foundation for Culture in the Balkans	662
Kozur, V.V. Historic and political background of Transdnistria problem	670
Gomza I.A. Educational and Youth Policies of the High-Rank Officers as the Means of National Revival in Vichy France	678
Mishyn, O.V. The Modern Points of View of Conflict Proneness and the Threats to the Politico-Military Stability in Africa	686
Toryanik, V.M. Consumer movement: preconditions of occurrence, feature of formation and development	694

SCIENTIFIC LIFE

Dovzhuk, I.V. Review of the monography: V.M. Konstantinova. Urbanisation: the South-Ukrainian dimension (1861-1904). – Zaporizhzhya, 2010.	701
Lunyak, Ye.M. Review of the manual: M.G. Kazmyrchuk. Sources of personal origin: Manual/Maria Kazmyrchuk. – K: Logos, 2010. – 242 p.....	704

Наукове видання
Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник»
Випуск 42

Научное издание
Сборник научных работ «Гилея: научный вестник»
Выпуск 42

Scientific edition
Collection of scientific papers «Gileya: scientific herald»
42-th edition

Співзасновники:
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова;
ВГО Українська академія наук

Шеф-редактор – Андрущенко В.П.
Головний редактор – Вашкевич В.М.
Відповідальний секретар – Кривошея В.В.

Формат 60x90 1/16. Друк офсетний.
Ум. друк. арк.: 53,02
Наклад 300 прим.

Видавництво УАН ТОВ «НВП «ВІР».
03142, Київ, вул. Семашка, 13.
Друк ПП «Фенікс».
Зам. № 10-1028.

Підписано до друку 20.12.2010 р.

Ціна договірна